

MANISA KÜTÜPHANELERİ [*]

İsmet PARMAKSIZOĞLU

4 yıl kadar Manisa Umumi Kütüphanesi'nde hizmet etmiş bir arkadaşımız olmak hasebiyle size Manisadan ve bu şehrimizde bulunan kütüphanelerimizden bahsetmek istiyorum.

Bilindiği gibi Manisa tarih itibariyle çok eski devirlere, Anadolu'da ilk siyasî teşekkül olan Etiler devrine kadar uzanan bir maziye sahiptir. Fakat, Manisa ismini Trova harplerine iştirâk eden Magneterlerden almıştır. Spylos dağının eteklerinde kurulmuş bulunan Manisa, kadim Yunan mitolojisinin doğduğu yerlerden biridir. Şehrin güneyinde Kral Attalos'un Kızı Kraliçe Niobe'nin hazin hikâyesini tasvir eden ağlayan kadın heykeli uzun asırların tahribine rağmen hâlâ ayakta durmakta ve efsanesi bugün de Manisalılar arasında islâmî bir kisveye bürünmekle beraber yaşamaktadır. Şehrin batısında ise Akpınar mevkinde Kral Attalos'un jigondlar devrine mahsus granit mağara sarayı taşınması ve yatakları ile bu gün de mevcuttur.

Fakat, Manisa bu mitolojik eserlere rağmen Anadolu'nun karakteristik Türk şehirlerinden biridir. Şehir Spylos'un eteklerinde batıdan doğuya doğru uzanmakta ve şehrin silüetini sayısız minareler ile koyu bir yeşillik teşkil etmektedir. Manisa'nın Türk şehri karakteristiğini burada 600 yıldanberi tesis edilen 10.000 civarındaki Türk vakıf tesis ve binaları açık bir şekilde göstermektedir.

Manisa, eski çağlarda Anadolu kıt'asına hâkim olan devletlerin idaresinde kaldıktan sonra 1315 yılında ilk defa Saruhan Bey tarafından Türk idaresine alınmıştır.

Saruhan Bey tarafından Anadolu'nun batı ucunda kurulan Türk beyliğinin merkezi olmuş, 1405 yılında ise kat'i olarak büyük Türk imparatorluğunun yâni Osmanlıların idaresine geçmiştir.

Manisa'nın Osmanlı idaresine geçmesi ile şehir yeni bir hayatiyete ve ehemmiyete mazhar olmuştur. Osmanlı idaresi şehri Osmanlı vâliht-

---

[*] Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından tertiplenip Millî Kütüphane'de verilmiş konferansın metnidir.

leri için bir tahtgâh ve otağ olarak kabul etmiştir. Buraya gelen şehzadeler şehri imar etmişler, camiler, mektepler, medreseler, kütüphaneler, imâretler, hanlar gibi medenî eserler meydana getirmişler, şehir içinde akan Çaybaşı ve Serâbat ırmaklarının sahillerini rihtimlerle, seddelerle tanzim etmişlerdir.

Biz bu konuşmada sadece Manisa kütüphanelerinden bahsedeceğiz.

Bugün Manisa kütüphaneleri tek bir umumî kütüphane olarak teşkilâtlandırılmıştır. Bu Umumî Kütüphaneyi teşkil eden koleksiyonları incelediğimiz zaman Manisa'nın mazide zengin kütüphanelere sahip olduğunu görürüz.

Manisa Umumî Kütüphanesini teşkil eden koleksiyonlardan en eski vakıf Hüsnü - Şah Sultan vakfıdır. Manisa'da Hatuniye Cami'i Mektebi ve Kurşunlu Bedestenin kurucusu bulunan Hüsnü - Şah Sultan, İkinci Bayezid'in kadınlarından. Bu Sultanın Şehinşah isminde bir oğlu olmuştur. Şehzade Şehinşah Manisa'da 1490 yılından 1503 yılına kadar 13 sene sancak beyi olarak bulunmuştur. Annesi Hüsnü - Şah Sultan oğlunun beğliği zamanında burada bir cami, bir de bedesten yaptırmıştı. İşte Hüsnü - Şah Sultanın Kütüphanesi, daha sonraları Hatuniye ismini alan Camii içinde kurduğu kütüphanedir ki bu kütüphane 401 cilt yazma kitaptan teşekkül etmekteydi.

Oğlu Şehinşah ise annesinin kütüphanesine 140 ciltlik küçük bir koleksiyon hediye etmiştir.

Manisa'da ikinci ve mühim bir kütüphane ise Kanunî Süleyman'ın annesi ve Kırım Hanı Mengli Giray'ın kızı Ayşe Hafsa Sultan'ın yaptırmış olduğu cami ve Darüşşifa'da kurulmuş bulunan kütüphanelerdir. Bu gün Sultan Cami'i ismi ile anılan cami içinde kurulmuş bulunan bu kütüphanenin 1068 (1658) tarihli defterinde 311 cilt kitap bulunduğu kayıtlıdır. Darüşşifa kütüphanesi ise, akıl hastalıklarını tedavi edecek doktorların yetiştirilmesi için kurulan bu hastahane aynı zamanda bir tıp fakültesi mahiyetindedir. Bu hastahanenin baş hekimi ve Fakültenin dekanı merkezi hükümetten beratla yani kararname ile tayin edilmekteydi. Bu hastahane dekanlık yapmış, ve Türk edebiyat ve tasavvuf tarihinde büyük şöhret elde etmiş bulunan Merkez Muslihiddin Efendi zikre şayandır.

Hafsa Sultan, hem hastahane hem de bir tıp fakültesi olarak kurmuş olduğu bu müesseseye gayet güzel bir koleksiyon vakfetmişti. Şiir

edebiyat, tarih, tıp gibi konulara mahsus olan bu koleksiyon 952 yazma kitaptan müteşekkildir. Manisa Umumi Kütüphanesi'nin tıp kitapları bakımından zenginliğinin kaynağı da Darüşşifa Kütüphanesidir.

Manisa'da bunlardan başka tekke kütüphaneleri de bulunmakta idi.

Manisa'da Saruhan oğullarından Ishak Bey'in yaptırmış olduğu Mevlevî dergâhı ile Osmanlılar zamanında Yiğitbaşı Ahmet Efendi ve Kenzî Hasan Efendi Tekke Kütüphaneleri zikre şayandır.

Bunlardan başka Üçüncü Sultan Murad zamanında inşa ettirilen Muradiye Cami'i kütüphanesi ile Manisa'nın XVI. yüz yıldaki Umumi Kütüphaneleri tamamlanmaktadır.

Fakat burada yine hususî bir kütüphaneden Manisa'daki Sarayı Âmir Kütüphanesi'nden de bahsetmeliyiz. Bu kütüphane İkinci Sultan Murad tarafından kurulmaya başlamıştır.

Bilindiği gibi İkinci Murad 1444 te saltanattan feragat edince Manisa'ya çekilmiş ve buradaki basit sarayı yeniden inşa ettirerek şehir imara başlamıştır. Esasen şiir ve edebiyata me'aklı ve Osmanlılar devrinde ilk tercüme faaliyetine girişmiş bulunan bu yüksek hasletli padişah sarayda bir de kütüphane kurmuştu. Manisa'nın iki yüz yıl boyunca bir ilim ve irfan merkezi halini almasına İkinci Murad'ın burada geçen 5 senelik asûde hayatı başlangıç teşkil etmiştir. 1449 yılında Osmanlı tahtına tekrar oturmak ve siyasetle meşgul olmak zorunda kalan İkinci Murad Manisa'ya oğlu Mehmed'i göndermişti. Fatih, şehzadeligi zamanında babasının kurmuş olduğu kütüphaneyi geliştirmiş ve burada pek güzel bir koleksiyon meydana getirmişti. Fakat, bu koleksiyonun daha sonra ne olduğu bizce malûm değildir. Ancak, Manisa Umumi Kütüphanesi'nde tesadüf olunan Sultan Murad'a, Sultan Fatih'e ve bunlardan sonra Manisa'da vazife almış olan şehzadelere ait mühürleri ihtiva eden yazma eserlerden, bu Kütüphanenin dağıldığını, bilâhare de bunlardan bir kısmının bu günkü kütüphaneye intikal ettiğini anlamaktayız.

Manisa'daki Saray Kütüphanesi ile bu şehirde toplanan âlim ve edipler o kadar büyük bir şöhret yapmıştı ki Yavuz Sultan Selim oğlu Süleyman'ı buraya gönderirken müverrih hâdiseyi :

**Virdi Mağnısayı Şehzâdeye
Tahsil için ol âzâdeye**

beyti ile bize bildirmektedir.

Manisa'da şehzâdelik ederken telifatla meşgul olan ve eserlerinden mühim bir kısmı da Manisa Umumi Kütüphanesinde bulunan talihsiz şehzadelerden âlim ve edib bir diğèrinin ismini zikretmeden geçemiyeceğim. Bu şehzade Korkut'tur. İkinci Bayezid'in oğlu ve Yavuz'un kardeşidir. Maalesef bu edib, şâir ve âlim şehzade Yavuz'un cülûsu esnasında hayata gözlerini kapamıştır.

Şimdiye kadar kısaca bahsettiğimiz bu kütüphaneleri sıralarsak : XVII. asır sonunda Manisa'da Sarayı Âmire Kütüphanesi, Hatuniye, Darüşşifa, Sultan ve Muradiye, Mevlevihane, Yiğitbaşı ve Kenzi tekkele-ri kütüphaneleri olmak üzere sekiz kütüphanenin kurulmuş olduğunu görürüz.

Manisa'da kütüphaneler konusunun XIX. asırda tekrar ele alındığı tarihe kadar bir, bir buçuk asır boyunca yeni bir kütüphane açıldığına şahit olamıyoruz. Gerçi bu zaman zarfında da bazı müteferrik ve küçük koleksiyonların mevcut Kütüphanelere ilâve edildiğine dair elimizde kayıtlar vardır. Meselâ Muradiye Camii Kütüphanesine ilâve edilen koleksiyonlar arasında Evliyazade İbrahim Efendinin kitapları 200 cilt, Çavuşzade Es-Seyyid Mustafa Ağa'nın terekesi 98 cilt, Hazinedar terekesi 25 cilt kitap bu arada zikredilebilir.

XIX. asırda ise Manisa'da kütüphanecilik sahasında yeni bir faaliyet kendini göstermiştir. XIX. yüz yılın başında Manisa kütüphanelerinin durumunu tespit eden bir emirnâme-yi bu hususta bir fikir alınmak üzere arz ediyorum :

«Kidvetün - muvâb ve'l-müteşerri'n Medine-i Mağnısa kadısı Mevlâna zide ilmuhuya tevki'i ref'i-i hûmayunum vâsıl olacak malum olaki Babü's- Sa'adeti' ş-şerifem ağası nezaretinde âsûde-i evkaftar Medine-i Mağnısada vâki' selâtin-i izâm tâbe serâhum evkafının bâ-berrat-i âli Kaimmakam ve mütevellisi Dergâh-ı muallâm Kapucu başlarından iftiharü'l-emacid ve' l-ekârim Kara Osman zade Elhac Hüseyin dâme mecduhu meclis-i şer'e varub müşarünleyhim evkafından mehum ve mağfurün leh Sultan Murad Tâbe serâhın bina ve ihya eyledikleri Kütüb-i şerifenin muhafazası için muayyen ve mahsus bir mah-

olmadığı takdirce külliye telef ve zâyi olacağı emr-i aşıkâr olduğundan maada Medine-i merkumede talebe-i ulûmun kesretli olup suri bir Kütüphane olmadığından usret ve müzayekaya duçar olmaları ile cami-i mezkûr ile taşra medresesi beyninde kütüphane binasına müsald bir miktar arsa-i hâliye olmakla arsa-i mezkûreye hasbeten li'llahî Taalâ Tâliben li-marzatihi ve nef'an li'l- ibâd Kaimmakam-i mumâleyh kendü mâlinden müceddeden bir kütüphane bina ve inşası ile cami-i şerif-i mezkûrda ve mahall-i sairede olan kütüb-i merkume-i müteferrikanın derununa vaz've idhaline izni muhtevi bir kit'a emr-i âli ısdarı recasında olduğu.....»

Okuduğum bu berattan da anlaşılacağı vechle Kara Osman zade Hüseyin Ağa tarafından yaptırılan bu kütüphane, esas itibariyle bina olarak düşünülmüş ve bu tarihe kadar cami, mekteb ve darüşşifada tesis edilmiş bulunan müessesese kütüphanelerini muntazam bir binada toplayarak daha sıkı bir inzibat altına almak gayesini istihdaf etmiştir.

İmparatorluğun bütün müesseseleri gibi ilim müesseselerinde de görülen tedenni, bu müesseselerde bulunan ve epeyce serbest şartlar içinde muhafaza edilen kıymetli kitapları daha emniyetli bir sistem içinde korumak endişesinden Muradiye Kütüphanesi doğmuştur.

Muradiye Kütüphanesi Manisa'da mevcut vakıf koleksiyonları bir çatı altında toplarken yine Kara Osman zade Eyüp Ağa yalnız şahsına ait koleksiyon için de ayrı bir kütüphane kurmuştur. Bu Kütüphane Fatih Sultan Mehmed'in kölesi ve Şehzade Mustafa'nın Sofracı başısı Çeşnigir Sinan Çelebi'nin yaptırmış olduğu cami yanında inşa ettirildiği için Çeşnigir Kütüphanesi ismi ile tanınmıştır.

XIX. asırda yaptırılan üçüncü bir kütüphane de Nişancı Paşa Kütüphanesidir. Bu Kütüphanenin kurucusu yine Kara Osman zadelere mensuptu. Nişancı Paşanın ise hüviyeti malesef tespit olunamaktadır. Kütüphane Nişancı Paşa mekteb-i Sibyanında kurulduğu için bu isimle tanınmıştır. Kütüphane bütün mevcudu ile beraber 1922 yılında Yunanlılar tarafından yakıldığı için kütüphane hakkında elimizde malûmat yoktur. Bu gün Nişancı Paşa Kütüphanesi hakkındaki bildiklerimiz, Kütüphanenin Alay Beyi mahallesinde bulunduğu ve kütüphanenin müzede bulunan «Haza Kütübün Kayyime» ayeti kerimesini ihtiva eden mermer levhasından ibarettir.

Manisa, Birinci Dünya Savaşından sonra ağır bir işgalle karşılaştı. 25 Mayıs 1919 dan 8 Eylül 1922 ye kadar devam eden bu işgal sonunda şehir tamamen yakıldı ve tahrip edildi.

Bu işgal felâketi esnasında kütüphaneler de ağır zararlara uğradı. Nişancı Paşa Kütüphanesi kül haline geldiği gibi Muradiye ve Çeşnigir kütüphaneleri de muattal bir vaziyette terkedilmişti.

1924 senesinde Muradiye Kütüphanesinde vazife alan merhum Hafız Kütüb Hacı Abdullah Efendinin şimdi okuyacağım şu notu Manisa Kütüphanelerinin durumunu göstermektedir.

«Bu Kütüphane Yunan işgali gibi büyük bir felâkette büsbütün perişan olmuştu. Kütüphaneye vaz'-i yed ettiğim zaman kitaplar ortada dökülmüş saçılmış sandıklarda, her cüzü bir tarafa dağılmış, Kütüphane bir mezberelik haline gelmişti. Aylarca uğraşıktan sonra tasnif ve tathir ederek 2602 cilt kitabı tedavüle vaz etmişim.»

Manisa Umumi Kütüphanesinin temelini teşkil eden Muradiye koleksiyonu Cumhuriyet devrine bu şekilde intikal etmişti.

Cumhuriyet devrinde 1939 yılında Manisa Valisi Dr. Lûtfi Kırdar'ın teşebbüsü ile şehirde merkezî bir kütüphane tesisi cihetine gidilmiş ve kısa bir zaman zarfında bu günkü kütüphane binası inşa edilmiştir.

Manisa Kütüphanelerinin bu binaya taşınması ancak 1945 yılında mümkün olabilmıştır. İkinci Dünya harbi esnasında ordu ihtiyaçlarını karşılamak üzere kütüphane binası askerî hastahane olarak kullanılmıştı. Binanın tahliyesi ancak 1944 yılı sonunda mümkün olduğundan bu yıl sonunda bina teslim alınmış 1945 yılının ilk aylarında yaptırılan tamirattan sonra Haziran 1945 te Manisa kütüphanesinden ilk önce Muradiye daha sonra Çeşnigir Kütüphaneleri yeni binalarına nakledilmiştir.

Diğer taraftan Tevhidi Tedrisat Kanunu ile kapatılan medrese kütüphanelerinin depo edildiği, Gazi ilkokulu, Sultan mektebi depoları boşaltılmış ve buralarda muhafaza edilen Kırkağaç, Soma, Demirci, Yaya Köyü, Alaşehir ve Pendehorya medrese ve tekkeleri kütüphaneleri de Umumi Kütüphaneye alınmıştır.

İşte Manisa Umumi Kütüphanesi bugünkü duruma bu tarihi tekâmül sonunda erişmiştir.